

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ МӘДЕНИЕТІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ

**Аманжолова Анаргуль Азаматовна,
Әлеуметтік пәндер оқытушысы,
Директордың ғылыми-әдістемелік жұмысы бойынша орынбасары,
«Астана Профи» қалалық шаруашылық колледжі» мекемесі,
Астана қ.**

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы халықтарының мәдениетін оқыту үдерісінде жасанды интеллект технологияларын құндылыққа бағдарланған тәсілмен ұштастыра қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. «Әлемдік өркениеттегі Қазақстан Республикасы халықтары мәдениетінің рөлі мен орнын түсіну» оқу нәтижесіне қол жеткізуде жасанды интеллектіні ақпарат іздеу, мәдени құбылыстарды салыстыру, оқу материалын жүйелеу, зерттеу тапсырмаларын орындау және шығармашылық жұмыстар әзірлеу құралы ретінде қолдану жолдары сипатталады. Жасанды интеллект ұсынған ақпаратты сыни бағалау, сенімді дереккөздермен тексеру және академиялық адалдық қағидаттарын сақтау мәселелеріне назар аударылады. Сонымен қатар Қазақстан халықтарының мәдени мұрасын оқыту барысында мәдени диалог, бірлік, құрмет, жауапкершілік, адалдық және заңға құрмет құндылықтарын қалыптастырудың маңызы айқындалады.

Кілт сөздер: мәдениет, Қазақстан халықтарының мәдениеті, жасанды интеллект, құндылыққа бағдарланған тәсіл, мәдени мұра, мәдени диалог, ұлттық құндылықтар, академиялық адалдық, цифрлық сауаттылық, сыни ойлау.

Қазіргі қоғамдағы цифрлық трансформация білім беру мазмұны мен оқыту технологияларына елеулі өзгерістер енгізуде. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, әсіресе жасанды интеллект жүйелерінің күнделікті өмір мен кәсіби қызметке кеңінен енуі педагогтің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Бүгінгі білім алушы тек дайын ақпаратты меңгерумен шектелмеуі тиіс. Ол ақпаратты іздеу, салыстыру, талдау, оның сенімділігін анықтау, бірнеше дереккөз негізінде қорытынды жасау және цифрлық технологияларды жауапкершілікпен пайдалану дағдыларын меңгеруі қажет. Осыған байланысты білім беру жүйесінде жасанды интеллектіні қолдану мәселесі технологиялық жаңалық ретінде ғана емес, педагогикалық және құндылықтық тұрғыдан қарастырылуы маңызды.

Жасанды интеллектіні білім беруде қолдану білім алушылар мен педагогтерге жаңа мүмкіндіктер бергенімен, оны пайдалану адамға бағдарланған, қауіпсіз және этикалық қағидаттарға негізделуі қажет. UNESCO-ның генеративті жасанды интеллектіні білім беру мен зерттеулерде қолдануға арналған ұсынымдарында да технологияны педагогикалық мақсатқа сай пайдалану, адамның дербестігін сақтау, алынған ақпаратқа сыни көзқарас қалыптастыру және этикалық мәселелерді ескеру қажеттігі көрсетіледі [1].

Сондықтан жасанды интеллект білім алушының орнына ойлайтын немесе тапсырманы толығымен орындайтын құрал емес, оның танымдық, зерттеушілік және шығармашылық әрекетін қолдайтын көмекші құрал ретінде қолданылуы тиіс.

Бұл мәселе Қазақстан Республикасы халықтарының мәдениетін оқытуда ерекше мәнге ие. Мәдениет – адамның және қоғамның тарихи даму барысында қалыптастырған материалдық және рухани құндылықтарының күрделі жүйесі. Оның құрамына дүниетаным, салт-дәстүр, тіл, өнер, әдебиет, дін, моральдық нормалар, рәміздер, мәдени кодтар және әлеуметтік тәжірибе енеді. Мәдениетті зерттеу арқылы білім алушы белгілі бір халықтың тарихи тәжірибесін ғана емес, оның дүниені қабылдау ерекшелігін, құндылықтарын және басқа мәдениеттермен өзара байланысын түсінеді. Мәдениеттанулық білім адамның өзін қоршаған мәдени ортаны түсінуіне және мәдени құндылықтарды саналы түрде қабылдауына мүмкіндік береді [2].

Қазақстанның мәдени кеңістігі ғасырлар бойы әртүрлі этностар мен мәдени дәстүрлердің өзара ықпалдастығы жағдайында қалыптасты. Сондықтан Қазақстан халықтарының мәдениетін оқыту барысында жеке этностардың салт-дәстүрлерін сипаттаумен ғана шектелу жеткіліксіз. Білім алушы мәдениеттер арасындағы тарихи байланыстарды, ортақ құндылықтарды, өзара ықпалдастықты және Қазақстанның қазіргі мәдени кеңістігінің қалыптасуына әртүрлі этномәдени қауымдастықтардың қосқан үлесін түсінуі қажет. Мұндай көзқарас мәдени әртүрлілікті қоғамның тарихи және рухани байлығы ретінде қабылдауға мүмкіндік береді.

«Әлемдік өркениеттегі Қазақстан Республикасы халықтары мәдениетінің рөлі мен орнын түсіну» оқу нәтижесіне қол жеткізу үшін мәдениетті әлемдік тарихи үдерістерден бөліп қарастыруға болмайды. Ежелгі Шығыс мәдениеті, Мысыр мен Месопотамия өркениеттері, Үндістан мен Қытай мәдениеті, антикалық Грекия мен Рим, ортағасырлық Еуропа мен ислам әлемі, Қайта өрлеу және Жаңа дәуір мәдениеті адамзат өркениетінің қалыптасуына өзіндік үлес қосты. Осындай тарихи-мәдени сабақтастықты түсіну Қазақстан аумағында қалыптасқан мәдени үдерістердің де әлемдік өркениетпен байланысын анықтауға жағдай жасайды.

Қазақстан мәдениетінің тарихи бастауларын қарастыруда түркі өркениетінің орны ерекше. Ұлы дала кеңістігінде қалыптасқан көшпелі мәдениет, түркі халықтарының дүниетанымы, жазба ескерткіштері, дәстүрлі өнері, әдет-ғұрыптары мен әлеуметтік қатынастары қазақ мәдениетінің тарихи негіздерінің қалыптасуына ықпал етті. Қазақ мәдениетін зерттеу кезінде көшпелі өмір салтын тек шаруашылық жүйесі ретінде емес, табиғатпен қарым-қатынасты, қоғамдық құрылымды, рухани құндылықтарды және мәдени мінез-құлық үлгілерін біріктіретін тұтас мәдени құбылыс ретінде қарастыру маңызды [2].

Осы мазмұнды меңгертуде жасанды интеллект білім алушының зерттеу мүмкіндіктерін кеңейте алады. Мысалы, білім алушыға қазақтың дәстүрлі мәдениетін белгілі бір әлемдік мәдениетпен салыстыру тапсырмасы берілген жағдайда, жасанды интеллект бастапқы ақпаратты жинақтауға, салыстыру

критерийлерін анықтауға және материалды кесте түрінде жүйелеуге көмектесе алады. Алайда алынған нәтиже дайын жауап ретінде қабылданбауы тиіс. Білім алушы жасанды интеллект берген мәліметті оқулықтармен, ғылыми еңбектермен, энциклопедиялық басылымдармен және ресми ақпараттық ресурстармен салыстырып, оның дұрыстығын анықтауы қажет.

Мәселен, білім алушыларға «Қазақ халқының қонақжайлық дәстүрі мен Қазақстанда өмір сүретін басқа халықтардың қонақ күту дәстүрлерін салыстыр» деген тапсырма ұсынуға болады. Алдымен білім алушылар жасанды интеллект көмегімен салыстыруға қажетті бастапқы ақпарат жинайды. Одан кейін әр мәліметтің сенімділігін дереккөздер арқылы тексереді. Соңғы кезеңде сыртқы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды ғана көрсетпей, дәстүрлердің негізінде жатқан құрмет, өзара көмек, отбасы, қауымдастық және адамаралық қарым-қатынас секілді құндылықтарды анықтайды. Осылайша бір тапсырманың өзінде цифрлық сауаттылық, мәдениеттанулық білім, зерттеу дағдысы және құндылықтық тәрбие өзара кіріктіріледі.

Құндылыққа бағдарланған оқытудың басты ерекшелігі – білім алушының «не білемін?» деген сұрақпен бірге «бұл білімнің адам және қоғам үшін қандай маңызы бар?» деген сұраққа жауап іздеуінде. Мәдениетті оқытуда бұл тәсілдің мүмкіндігі өте кең. Мысалы, ұлттық салт-дәстүрлерді қарастырғанда олардың сипаттамасын жаттатудан гөрі сол дәстүрлердің қандай рухани және әлеуметтік құндылықтарды сақтап келгенін талдату нәтижелі. Үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, қонақжайлық, еңбекқорлық, жауапкершілік, өзара көмек және туған жерге құрмет секілді ұғымдарды тарихи-мәдени материалдар арқылы ашуға болады.

Қазақстан халықтарының этномәдени мұрасын зерделеу мәдени диалогты дамытуға да мүмкіндік береді. Білім алушылар әртүрлі халықтардың мәдениетін салыстырғанда «қай мәдениет жақсы?» деген бағалауға емес, олардың тарихи жағдайын, өзіндік ерекшелігін және ортақ адамгершілік құндылықтарын анықтауға бағытталуы тиіс. Мұндай әдістемелік ұстаным өзге мәдениетке құрметпен қарау дағдысын қалыптастырып, қоғамдағы өзара түсіністік пен бірлік құндылықтарын нығайтуға ықпал етеді.

Жасанды интеллект бұл үдерісте проблемалық және зерттеушілік тапсырмаларды ұйымдастыруға қолайлы құрал бола алады. Мысалы, педагог «Ұлы дала мәдениетінің әлемдік өркениетке қосқан үлесі неде?», «Қазақстан халықтарының мәдени дәстүрлерінде қандай ортақ құндылықтар бар?», «Жаһандану ұлттық мәдениеттің дамуына қалай әсер етеді?», «Цифрлық технологиялар мәдени мұраны сақтауға қалай көмектесе алады?» деген зерттеу сұрақтарын ұсына алады. Білім алушылар ЖИ көмегімен бастапқы болжам қалыптастырып, одан кейін ғылыми және ресми дереккөздер негізінде сол болжамды тексереді. Нәтижесін эссе, презентация, салыстырмалы кесте, инфографика, мәдени карта немесе шағын зерттеу жобасы түрінде ұсына алады.

Жасанды интеллектіні қолдану кезінде білім алушылардың ақпараттық сауаттылығына ерекше назар аудару қажет. Генеративті ЖИ жүйелері мазмұны

сенімді көрінетін, бірақ фактілік қатесі бар ақпарат ұсынуы мүмкін. Сондықтан ЖИ жасаған жауаптың өзі ғылыми дәлел болып саналмайды [1]. Осыған байланысты сабақта ақпараттың сенімділігін тексерудің қарапайым алгоритмін қалыптастыру орынды. Білім алушы ақпараттың авторын немесе бастапқы дереккөзін анықтап, жарияланған уақытын, басқа сенімді деректермен сәйкестігін, нақты фактілер мен авторлық пікірдің арақатынасын тексеруге үйренуі керек. Мұндай әрекет сыни ойлаудың дамуына ықпал етеді.

Осы бағыттағы тиімді әдістердің бірі – «ЖИ қатесін тап» тапсырмасы. Педагог белгілі бір мәдени-тарихи тақырып бойынша жасанды интеллект жасаған мәтінді ұсынады. Білім алушылар ондағы тарихи даталарды, тұлғаларды, терминдерді, мәдени ескерткіштер туралы мәліметтерді тексеріп, дәлелденбеген немесе қате тұстарын анықтайды. Әр түзету сенімді дереккөзбен негізделеді. Бұл жағдайда білім алушы жасанды интеллект жауабын жай қабылдамай, оның сапасын бағалайтын зерттеуші позициясына өтеді.

Жасанды интеллектіні пайдалану академиялық адалдық мәселесімен де тікелей байланысты. UNESCO жасанды интеллект саласындағы этикалық қағидаттарда адам жауапкершілігі мен технологияны этикалық тұрғыдан пайдаланудың маңызын атап көрсетеді [3]. Егер білім алушы жасанды интеллект жасаған мәтінді өзгеріссіз көшіріп, өз жұмысы ретінде ұсынса, тапсырманың негізгі оқу мақсаты орындалмайды. Сондықтан педагог ЖИ-ді қолдануға жай ғана тыйым салудың орнына оны жауапкершілікпен қолдану мәдениетін қалыптастыруы қажет.

Білім алушы жасанды интеллектіні қандай мақсатта пайдаланғанын түсінуі, алынған мәліметтерді тексеруі, пайдаланылған дереккөздерді көрсетуі және соңғы қорытындыны өзі жасауы тиіс. Мысалы, ЖИ мәтін құрылымын ұсынуы немесе салыстыруға қажетті өлшемдерді анықтауға көмектесуі мүмкін, бірақ мәдени құбылысты бағалау, дәлелдерді таңдау және қорытынды шығару білім алушының өзінің танымдық әрекеті болуы қажет. Осы қағида сақталған жағдайда жасанды интеллект академиялық адалдыққа қауіп төндіретін құрал емес, ақпаратпен жауапты жұмыс істеуге үйрететін педагогикалық мүмкіндікке айналады.

ЖИ-мен жұмыс істеудің тағы бір маңызды элементі – дұрыс сұраныс құрастыру. Жалпы сипаттағы сұрақ көбіне жалпы жауап береді. Сондықтан білім алушы тапсырманың мақсатын, қажетті форматты, салыстыру критерийлерін және шектеулерін сұраныста нақты көрсете білуі тиіс. Мәселен, «Қазақстан мәдениеті туралы жаз» деген сұраныстың орнына «Қазақтың дәстүрлі мәдениетіндегі қонақжайлық, үлкенді құрметтеу және өзара көмек құндылықтарын үш нақты мысал арқылы түсіндір; тексеруді қажет ететін тарихи деректерді бөлек белгіле» деген сұраныс оқу мақсатына анағұрлым сәйкес келеді. Мұндай жұмыс білім алушының сұрақ қою, міндетті нақтылау және алынған жауапты бағалау қабілеттерін дамытады.

Мәдени мұраны цифрлық технологиялар арқылы зерделеу шығармашылық тапсырмаларды да ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Білім алушылар белгілі бір мәдени мұра нысанының «цифрлық паспортын» әзірлеп,

оның тарихи кезеңін, мәдени маңызын, ерекшелігін және қазіргі қоғам үшін құндылығын сипаттай алады. Жасанды интеллект материалды құрылымдауға көмектескенімен, тарихи деректер сенімді дереккөздерден тексерілуі керек. Осындай тапсырмаларда білім алушы технологияны мәдени мұраны танып-білу мен насихаттаудың құралы ретінде пайдалануды үйренеді.

Қазіргі кезеңде ұлттық мәдениетті сақтау мәселесі жаһандану және цифрландыру үдерістерімен тығыз байланысты. Бір жағынан, цифрлық технологиялар әлемдік мәдени ақпаратқа қолжетімділікті кеңейтеді және мәдени мұраны жаңа форматта таныстыруға мүмкіндік береді. Екінші жағынан, ақпараттың шамадан тыс көптігі, мәдени мазмұнның контекстен ажырауы және тексерілмеген деректердің таралуы жаңа мәселелер туындатады. Сондықтан білім алушы ұлттық мәдениетті құрметтеумен қатар әлемдік мәдени үдерістерді түсініп, ақпараттық кеңістіктегі мәдени мазмұнға сыни көзқараспен қарай білуі қажет.

Осы тұста педагогтің рөлі төмендемейді, керісінше жаңа мазмұнға ие болады. Педагог білімді жеткізушімен қатар зерттеу әрекетін ұйымдастырушы, ақпараттың сенімділігін бағалауға бағыт беруші және білім алушының құндылықтық рефлексиясын қалыптастырушы қызметін атқарады. Жасанды интеллект белгілі бір сұраққа бірнеше секундта жауап бергенімен, қандай сұрақтың маңызды екенін, қандай деректің сенімді екенін және алынған білімнің адам мен қоғам үшін мағынасын педагогикалық тұрғыдан түсіндіру қажет.

Қазақстан халықтарының мәдениетін оқыту барысында «Адал азамат», «Заң мен тәртіп», бірлік, жауапкершілік, құрмет және академиялық адалдық сияқты құндылықтарды оқу мазмұнымен табиғи түрде байланыстыруға болады. Бұл ұғымдар сабаққа сырттан қосылатын жеке тәрбие тақырыптары емес, мәдени материалды талдау барысында ашылатын мазмұндық бағдар болуы тиіс. Мысалы, тарихи тұлғалардың қызметін зерттеу арқылы азаматтық жауапкершілікті, мәдени ескерткіштерді қорғау мәселесі арқылы қоғамдық жауапкершілік пен заңға құрметті, этномәдени дәстүрлерді салыстыру арқылы бірлік пен өзара сыйластықты қарастыруға болады.

Ұсынылған тәсілді қолдану нәтижесінде білім алушы мәдениет туралы ақпаратты есте сақтаумен шектелмей, мәдени құбылыстарды салыстыруға, олардың тарихи себептері мен қазіргі маңызын түсіндіруге, әлемдік және қазақстандық мәдени үдерістер арасындағы байланысты анықтауға үйренеді. Сонымен бірге цифрлық ақпаратты іздеу, ЖИ жасаған жауапты тексеру, сенімді дереккөз таңдау, дәлел келтіру және өзіндік қорытынды жасау дағдылары дамиды. Бұл дағдылар қазіргі білім беру жағдайында мәдениеттанулық біліммен қатар қалыптасуы тиіс маңызды құзыреттердің қатарына жатады.

Қорыта айтқанда, Қазақстан Республикасы халықтарының мәдениетін оқытуда жасанды интеллект пен құндылыққа бағдарланған тәсілді сабақтастыру білім алушының мәдени, зерттеушілік және цифрлық құзыреттерін кешенді дамытуға мүмкіндік береді. Жасанды интеллектіні қолданудың нәтижелілігі технологияның мүмкіндіктерімен ғана емес,

педагогтің оны қандай мақсатта және қандай әдістемелік жүйеде пайдаланатынымен анықталады. ЖИ дайын жауап көзі емес, зерттеу сұрағын нақтылауға, ақпаратты құрылымдауға, салыстыруға және жаңа идеялар қалыптастыруға көмектесетін құрал болуы қажет. Ал алынған ақпаратты тексеру, оның мәдени-тарихи контекстін түсіну және негізделген қорытынды жасау білім алушының өз әрекеті болып қалуы тиіс.

Мәдени мұраны осындай әдіспен оқыту ұлттық мәдениетке құрметті әлемдік мәдениетке ашық көзқараспен ұштастыруға мүмкіндік береді. Өртүрлі халықтардың мәдениетін салыстыра зерттеу олардың ерекшеліктерімен қатар адамзатқа ортақ құндылықтарды да тануға жағдай жасайды. Жасанды интеллектіні академиялық адалдық, сыни ойлау және құндылықтық жауапкершілік қағидаттарымен байланыстыра қолдану «Әлемдік өркениеттегі Қазақстан Республикасы халықтары мәдениетінің рөлі мен орнын түсіну» оқу нәтижесіне саналы әрі мазмұнды түрде қол жеткізудің тиімді жолдарының бірі бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

- [1] UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO, 2023.
- [2] Ғабитов Т.Х. *Мәдениеттану*. – Алматы: Паритет, 2005.
- [3] UNESCO. *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. Paris: UNESCO, 2021.